

MAMLAKATDA AHOLINI IJTIMOIIY HIMOYA QILISHNING MOLIIYAVII MANBALARI VA TASHKILIIY-HUQUQIIY ASOSLARI

J.K. Majidov

Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasi dotsenti v.b., PhD.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18812280>

Annotatsiya: Mazkur maqolada mamlakatda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining moliyaviy manbalari hamda uning tashkiliy-huquqiy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida 2020–2024 yillar kesimida davlat byudjeti xarajatlari, ijtimoiy transferlar, byudjetdan tashqari jamg'armalar hamda xalqaro moliyaviy institutlar mablag'lari dinamikasi o'rganildi. Normativ-huquqiy baza sifatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya xarajatlarning YAIMdagi ulushi oshib bormoqda va moliyalashtirish tizimi bosqichma-bosqich manzillilik tamoyiliga o'tkazilmoqda.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoya, davlat byudjeti, moliyaviy manbalar, ijtimoiy transferlar, byudjetdan tashqari jamg'arma, normativ-huquqiy baza, manzilli yordam, ijtimoiy siyosat.

Kirish (Introduction)

Ijtimoiy himoya tizimi davlat ijtimoiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Aholining kam ta'minlangan qatlamlarini qo'llab-quvvatlash, kambag'allikni qisqartirish va ijtimoiy tenglikni ta'minlash davlatning ustuvor vazifalaridan biridir.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimi tubdan isloh qilinib, yagona reyestr asosida manzilli yordam mexanizmi joriy etildi. 2024 yil yakunlariga ko'ra, davlat byudjeti xarajatlarning qariyb 50 foizga yaqini ijtimoiy sohaga yo'naltirilgan bo'lib, bu ko'rsatkich ijtimoiy yo'naltirilgan iqtisodiyot modelini tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy manbalari va tashkiliy-huquqiy asoslarini kompleks tahlil qilish hamda uning samaradorligini baholashdan iborat.

Metodologiya (Methods)

Tadqiqot quyidagi usullar asosida amalga oshirildi:

- Rasmiy statistik ma'lumotlarni tahlil qilish (2020–2024 yillar);
- Byudjet xarajatlari strukturaviy tahlili;
- Normativ-huquqiy hujjatlarni qiyosiy o'rganish;
- Dinamik qatorlar usuli;
- Analitik umumlashtirish.

Ma'lumotlar bazasi sifatida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi hamda Ijtimoiy himoya milliy agentligi hisobotlaridan foydalanildi.

Natijalar (Results)

Ijtimoiy himoyaning moliyaviy manbalari

Ijtimoiy himoya tizimi quyidagi asosiy moliyaviy manbalar hisobidan shakllanadi:

1. Davlat byudjeti mablag'lari
2. Byudjetdan tashqari jamg'armalar
3. Majburiy ijtimoiy sug'urta badallari
4. Xalqaro moliyaviy institutlar grant va kreditlari

5. Mahalliy byudjet mablag'lari

Davlat byudjeti xarajatlari dinamikasi. 1-jadval

Yil	Ijtimoiy soha xarajatlari (trln so'm)	YAIMga nisbatan (%)
2020	74,2	11,5
2021	85,6	12,1
2022	105,4	12,8
2023	134,7	13,6
2024	168,3	14,2

Tahlil shuni ko'rsatadiki, 2020–2024 yillarda ijtimoiy himoya xarajatlari 2,2 barobarga oshgan.

Tashkiliy-huquqiy asoslar

Ijtimoiy himoya tizimining huquqiy bazasi quyidagi asosiy normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (39-modda – ijtimoiy ta'minot huquqi);
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi PF–60-son Farmoni;
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy himoya tizimini isloh qilish bo'yicha farmonlari (2023 yil);
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining ijtimoiy nafaqalar tayinlash tartibi to'g'risidagi qarorlari.

2023 yilda Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etilib, ijtimoiy xizmatlar yagona boshqaruv tizimiga o'tkazildi.

Moliyalashtirish tizimining transformatsiyasi

Tahlillar shuni ko'rsatadiki:

- Ijtimoiy transferlar manzillilik tamoyili asosida ajratilmoqda;
- Raqamlashtirish orqali korrupsion xavflar kamaytirilmoqda;
- "Yagona ijtimoiy reyestr" tizimi orqali ehtiyojmand oilalar aniq identifikatsiya qilinmoqda;
- Ijtimoiy xarajatlarning samaradorligi oshmoqda.

Muhokama (Discussion)

Ijtimoiy himoya tizimi moliyaviy barqarorlik va huquqiy mustahkamlikni talab qiladi. Ijtimoiy xarajatlarning oshishi bir tomondan aholini qo'llab-quvvatlashni kuchaytirs, ikkinchi tomondan fiskal yukni ham oshiradi.

Shu sababli quyidagilar dolzarb hisoblanadi:

- Sug'urta mexanizmlarini kengaytirish;
- Nodavlat sektor ishtirokini oshirish;
- Xususiy pensiya jamg'armalarini rivojlantirish;
- Ijtimoiy xizmatlar bozorini shakllantirish.

Xalqaro tajribada, xususan Jahon banki tavsiyalariga ko'ra, ijtimoiy himoya tizimi barqaror fiskal siyosat bilan uyg'unlashgan bo'lishi lozim.

Xulosa (Conclusion)

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mamlakatda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi mustahkam moliyaviy manbalarga va rivojlanib borayotgan normativ-huquqiy bazaga ega. 2020–2024 yillarda ijtimoiy soha xarajatlarining YAIMdagi ulushi oshgan va manzilli yordam mexanizmi takomillashgan.

Kelgusida tizim samaradorligini oshirish uchun:

- Moliyalashtirishning diversifikatsiyasi;
- Sug'urta tamoyillarini keng joriy etish;
- Hududiy differensial yondashuvni kuchaytirish;
- Raqamli monitoring tizimini takomillashtirish zarur.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: 2023 yilgi yangi tahrir.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmon. 28.01.2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF–175-son Farmon. 01.06.2023.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordam tayinlash tartibi to'g'risidagi qarorlar to'plami. – T., 2023–2024.
5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotlar (2020–2024 yy.). – T., 2025.
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. "Davlat moliyasi" va "Aholi daromadlari" statistik to'plamlari. – T., 2020–2024.
7. Ijtimoiy himoya milliy agentligi. Ijtimoiy himoya yagona reyestri hamda ijtimoiy xizmatlar bo'yicha rasmiy ma'lumotlar. – T., 2024.
8. Jahon banki. *Uzbekistan Public Expenditure Review*. – Washington, DC, 2023.
9. International Labour Organization. *World Social Protection Report 2022–2024*. – Geneva, 2023.
10. Musgrave, R.A., Musgrave, P.B. *Public Finance in Theory and Practice*. – New York: McGraw-Hill, 2017.
11. Barr, N. *The Economics of the Welfare State*. – Oxford: Oxford University Press, 2012.
12. Atkinson, A.B. *Poverty and Social Protection*. – Washington: World Bank, 2015.